

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДОЗНАВСТВА В ПРАЗІ
INSTITUT UKRAINIEN DE SOCIOLOGIE Á PRAGUE
Sous la direction de M. Charoval

La sociologie ukrainienne par M. Charoval.

М. Шаповал.

УКРАЇНСЬКА СОЦІОЛОГІЯ.

ПРАГА 1927.

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ ГРОМАДОЗНАВСТВА В ПРАЗІ
INSTITUT UKRAINIEN DE SOCIOLOGIE Á PRAGUE
Sous la direction de M. Charoval

La sociologie ukrainiene par M. Charoval.

М. Шаповал.

УКРАЇНСЬКА СОЦІОЛОГІЯ.

ПРАГА 1927.

Українська соціологія.

1. Загальний погляд*).

Занадто могутньо потрясла світова війна самі підстави суспільного буття людини, щоб могло далі залишитися тихе животіння науки про суспільство, науки, що перед війною ще не займала загальної уваги. Оживлення суспільних наук за післявоєнної доби очевидне, бо не могла наука не стати з запитом перед багатьма проблемами, що настирливо вимагають відповіді: напр., відносини між-класові, міжпартійні, інтеграція економічна і диференціація в економіці і політиці і т. и. Навіть сама держава перед нашими очима виявляє де-які ще незнані нам раніш об'яви. Тому й стає зрозумілим і натуральним те велике оживлення в області суспільних наук і зокрема — в соціології, що ми тепер бачимо в цілому світі (у Франції, Німеччині, Чехословаччині, Польщі, навіть Югославії, в Азії — в Японії, Індії); але особливо в Сполучених Штатах і в Росії та на Україні. Що-до Америки та ССРСР, то це особливо характерно: країни великого напруження, великого практицизму і руху в будівництві, країни з гостро поставленою проблемою пристосування людини для практичних цілей, показують найбільший розвиток соціології, як теоретичної, так особливо практичної: організація виховання молодих поколінь і ведення політики поставлено там вже на соціологічний ґрунт. Соціологію введено не лише до вищих і середніх шкіл, а навіть до нижчих. Це у відсталих науково країнах може викликати зарозуміле здивування (на жаль, як раз цього багато в „широких колах“ пів-освічених суспільств), але можна з певністю сказати, що навіть у відсталих країнах вже з'явилися більш-менш поважні ознаки того розуміння, що педагогіка і політика без соціологічного фундаменту є показником нижчого рівня культурної свідомості цих країн. З сумних лекцій війни ми можемо зробити хіба той потішаючий висновок, що принаймні війна змушує кращі уми людства серйозно поставити питання про наукове вивчення суспільства і його

*) Доклад Директора Інституту М. Шаповала на зборах членів Інституту. Друковано в „Česka Mysl“ за IV. 1927 р.

нроблем, а об'єктивно-наукові висновки з того вивчення прикласти до кращого розв'язання педагогічних і політичних проблем. Поскілки краще вирішення практичних завдань в області техніки цілком не можливе без приложення даних „сухої“ теоретичної науки (математики, механіки, фізики, хемії), цеб-то в області організації матерії, то ще менш можливо організувати свідомість (психіку) живих людей в області виховання чи області політики без теоретичних підстав. Щоб опанувати дивовижними явищами суспільного життя — треба пояснити їх об'єктивно-науково, шляхом відкриття причинових закономірностей і установлення наукової синтези явищ і процесів. Ні соціальна метафізика, ні „наука“ релігії, ні спекулятивна філософія, а ні філософія права, історії і т. п. не дали і не дадуть нам річезового, переконуючого пояснення суспільних явищ ні в їх окремоти, ні цілоти. Багато вже зявилося талановито-скомпонованих спекулятивних систем про суспільство, але всі дефініції суспільства, дедуковані з його призначення (мети), а не з його природи, суті, нічого нам не дали, наповнюючи лише розчаруванням і скептицизмом що-до можливості навіть самої науки про суспільство.

Тільки реалістична, досвідна наука з її методами досліду: аналізу, вимірювання, обрахунку, експерименту і т. п. може давати висновки, хоч би сяк-так оперті на ґрунті об'єктивизму, без якого сучасна свідомість культурної людини залишається незадоволеною.

Тому власне і помічається великий рух думки в області соціології, що в Америці і ССРСР майже цілком стала на об'єктивистичний ґрунт. І хоч соціологія є ще не цілком вибудована, як загальнопризнана одна система, хоч де-які важні частини її підлягають многократним розбіжним толкуванням, але в основному соціологія вже дала відповідь — про свій предмет, методи і межі. Розуміється, є вже поважна історія розвитку самої соціології, історія шукань, історія ріжних її схем, ріжних концепцій. Навіть більше: ще йде боротьба ріжних соціологічних шкіл і течій; але придбання самої соціології вже так значні, що існування самої науки і блискучий її розвиток вже забезпечені. Скептицизм з цього погляду вже схилив свою голову перед фактами — здобутками соціології.

Українська суспільно-політична відродженська думка вже в при-тул стала перед переконанням: відродження народу, як суспільний процес, може бути зрозумілий і пояснений тільки соціологічно і навіть основне питання практичної політики — куди і якими шляхами мусить іти народ — знайде відповідь тільки в соціології.

Діячі українського відродження багато думали над самою проблемою нації і в своїй громадській та науково-літературній праці хоч і повільно, але все неухильно приходили до думки про необхідність науково виучувати явища соціальности. Розуміється, у багатьох наших письменників і учених, що писали „на суспільні теми“ подибуємо всякі погляди на суспільство, націю, державу, суть суспільного процесу і т. и., але ці погляди були швидче інтуїтивного походження, засвоєні — коли так можна висловитись — стихійно-емпіричним шляхом, а не шляхом об'єктивно-наукового досліду. Багато цікавих соціологічних думок знаходимо у наших діячів „Кири-

ло-Методіївського Братства (1847 р.): у славного історика України професора Миколи Костомарова (1817—1885 р. р.), який конструював історію вже як історію народних мас, а не одиниць (царів, воєначальників і т. п.), однак структура суспільства (морфологія його), суспільний процес ще не представлялися Костомарову, як точні об'єкти. Не менш важні і цікаві інтуїтивно-соціологічні категорії зустрінемо і в славного письменника, критика-публіциста і історика Пантелеймона Куліша (1819—1897 р. р.) та деяких його сучасників (напр., історика Олександра Лазаревського), але перший, хто виразно поставив питання про необхідність вивчення суспільства на основі „властивостей його власної природи“ — це був професор Михайло Драгоманів (1841—1895 р. р.) історик, етнограф, публіцист і політик, та його сучасники: соціолог Др. Сергій Подолинський (1851—1888 р. р.), професор Олександр Русов (1845—1915 р. р.), П. Чубинський, професор Микола Зібер (1844—1888 р. р.), проф. Олександр Потебня (1835—1891 р. р.) та ін.

М. Драгоманів ще у передмові до збірника народних пісень (р. 1874) окреслив межі етнології, етнографії і соціології, але протягом 20-літньої наукової і політичної праці він, як емігрант-політик, не мав змоги опрацювати свої соціологічної системи, втягнутий у політично-літературну працю, продукти котрої „Чудацькі думки про національну справу“, „Листи на Наддніпрянську Україну“, „Шевченко, українофіли і соціалізм“, „Історична Польща і великоруська демократія“ і ін., справді мають в собі золоті зерна соціологічної думки, розсіпані в політичних міркуваннях. Увага про класову і групову структуру суспільства стала підставою його соціально-політичних конструкцій. Що-до погляду на фактори суспільного процесу, Драгоманів був плуралістом і в цім однаковий з ним був проф. Ол. Русов — дослідник-статистик (його знамениті соціально-статичні описи кількох повітів України), П. Чубинський (етнограф і статистик-дослідник), що стояли на ґрунті народництва, як також до певної міри і Др. С. Подолинський („Дарвінізм і соціалізм“, „Ремесла і фабрики на Україні“, „Життя і здоровля людей на Україні“, „Хліборобство“ і ін. видані в р. р. 1876—1880), що був народником на пряму П. Л. Лаврова, в свій час в де-чім близького до марксизму, але вже професор Микола Зібер („Українські брацтва“, 1881 р., „Нариси з історії первобутньої культури“ 1883 р., „Рікардо і Маркс“ 1885 р., „Економічна теорія К. Маркса“, „Теорія вартости і капіталу Рікардо“ і ін.) стоїть на ґрунті марксизму. Член українських організацій і співробітник Драгоманова в Києві, М. Зібер писав свої твори по-російському, тому де-які руські письменники цілком хибно вважають його за „першого руського марксиста“, (як і українського діяча проф. Костомарова, що також більшість своїх творів написав по-руському), але це очевидно є помилкове. Проф. Потебня, український діяч, працював в області мовознавства і залишив видатні, писані по-руському твори, („Думка і мова“ 1862 р. „Пояснення українських і близьких нар. пісень“ 1882-87 р. „Записки з руської граматики“ 1874—1899 р. р. „Мова і національність“ 1895 р. і ін.), які

на думку фахових вчених означені печаттю геніяльності. Феноменологія мови, як найбільш важного соціального витвору, має величезну вагу для соціолога, тому почасти й проф. Потебня прислуживсь розвиткові укр. соціології, яка мусітиме серйозно спинити українських соціологів над вивченням велико-цінної спадщини Потебні. Тепер на Україні пильно виучують творчість Потебні і підкреслюють важність її для установаження наукової біо-соціальної генетики.

До старшого покоління українських учених, що зробили поважну вкладку в область соціологічної думки, ми мусіли-б зачислити: Тадея Рильського (досліди про природу економічного процесу суспільства і теорія трудової вартости, 1894 р.), українського академіка проф. Михайла Туган-Барановського (умер 1919 р., європейськи відомого економіста, що більшість своїх творів — „Основи політичної економії“, „Соціалні основи кооперації“, „Промислові кризи“, „Історія рос. фабрики“ і багато інших писав по-руському, лише остання його праця „Політична економія“ і де-які дрібніші писані по-українському) і проф. Богдана Кістяківського (1868—1920), видавця політ. творів Драгоманова, автора „Gesellschaft und Einzelwesen“ (1899 р.), „Суспільні Науки і право“, (1916 р.), де головна увага присвячена питанням методології і розмежування суспільних наук. Кістяківський, як і Туган-Барановський, згідно з духом часу 90-х р. р. розпочали свою діяльність, як марксист, але згодом вони від марксизму відмовилися: Кістяківський став „Драгоманівцем“, потім типовим інтелігентом-неокантіанцем і членом рус. партії „конституційних демократів“. Кістяківський був обраний членом Української Академії Наук на катедру соціології, але не встиг організувати її. Його стилістично-видатні твори написані під великим впливом німецького способу „філософування“ в соціології,

В праці згаданих осіб є багато цінного для соціології, але ні один зі згаданих учених не дав закінченої теорії суспільства (лишень працю М. Зібера „Нариси первобутної економічної культури“ можна-б з певним правом вважати за курс генетичної соціології), не написав „системи“, віддаючись фаховому дослідженню окремих сторін суспільного життя (політична чи економічна теорія, мова, економіка, етнографія то-що) та й прямої мети що-до вибудування чисто-теоретичної чи конкретно-соціологічної закінченої системи вони й не ставили.

Лише в новійші часи розпочалась організація українських соціологічних студій.

Наукове Т-во ім. Шевченка у Львові видало через свою суспільно-економічну секцію 3 томи „Студій з поля суспільних наук і статистики“ (1909—1912 р. р.), в яких було поміщено чимало цікавих для соціолога праць.

Р. 1919 був зпроєктований у Відні проф. Михайлом Грушевським перший Український Соціологічний Інститут, який мав у своїй офіційній мотивації більш популяризаційні цілі:

„А. Слідити за соціальним рухом світовим й за соціологічними досвідами та популяризувати їх результати для українського громадянства;

Б. Утворювати з інтернаціональними та національними організаціями, котрі виражають собою сучасний соціальний рух, та представляти в них українську національність:

В. Інформувати їх про соціальний український рух і українську літературу“.

Інститут проф. Грушевського не мав у собі організованого членства і тому його діяльність виявилась лишень в напрямі видавництва, веденого індивідуально проф. Грушевським. За 3—4 роки проф. Грушевський видав під титулом цього Інституту: „Історію України“ (по-франц.) М. Грушевського, „Початки громадянства — генетична соціологія“ (1921 р.) його-ж (в 1922 р.) „З починів українського соціалістичного руху“ „Теорія нації“ (1922 р.) В. Старосольського, „Держава і соціалістичне суспільство“ (1923 р.) М. Шрага, 4 книжки „Матеріалів до історії української революції“ (1921-22 р.) П. Христюка, „Галичина“ в р. р. 1918-20. Др. М. Лозинського, (1922 р.), збірник перекладів з оповідань примітивних народів (1923 р.) та українську літературну антологію. Згодом у Львові (1925 р.) вийшла під титулом Інституту брошура М. Грушевського „Про релігійні рухи на Україні“. Сам прихильник школи Дюркгейма проф. Грушевський в своїй „Генетичній соціології“ представляє еволюцію суспільства від примітивного, родового до класового суспільства, в дечім виправляючи твердження Морґана — Енгельса і висловлюючи, хоч і не твердо, думку, що держава не відумре, а залишиться хоч би і в зміненій формі і в соціалістичному суспільстві.

Книга В. Старосольського „Теорія нації“ написана на основі теорії Ренана (*Une nation est un âme, un principe spirituel*) з виключно волюнтаристично-психологічного становища, котре автор силкується оперти на відомий класифікації (Tönnies'a в його *Gemeinschaft und Gesellschaft*) людських групувань, що походять з стихійної волі, несвідомої (*Wesenwille*) і волі свідомої (*Kürwille*), причисляючи націю до ірраціональних колективних витворів. Тому не визнає автор можливості шукати дефініції нації в її об'єктивних прикметах, бо вона їх, на його думку, не має. Таким чином автор одкидає можливість об'єктивізму в означуванні нації. Сам автор є марксистом, цеб-то формально об'єктивістом.

Інші видання Інституту Грушевського відношення до науки соціології не мають, лишень можучи бути хіба що матеріалом для соціологічних студій. Інститут проф. Грушевського не розвинувся, а з переїздом проф. Грушевського на Україну перестав існувати навіть, як фірма. Заходи проф. Грушевського перед советською владою про дозвіл на існування для його Інституту були неуспішними, бо на советській Україні не міг бути Інститут іншої соціології, як марксизму.

Пануюча на Україні влада вважає, що не лиш в політиці мусить бути диктатура однієї групи населення (комуністів), але і в області культури мусить бути диктатура доїми, яка лежить в основі ідеології комуністів. Тому реорганізація науки на Україні пішла дивним шляхом: разом зі збільшенням досвідности, експериментальности в методах досліду (лабораторно-трудоий метод і в шкільному вихованні), цеб-то при поліпшенні методів вивчення, влада устано-

вика звуження свободи наукової критики, свободи досліду і висновку. За соціологію влада вважає тільки марксизм, тому „соціологічний“ і „марксістський“ є там тотожними поняттями. Однак в дійсній науково-теоретичній і науково-педагогічній роботі допитливий розум не може дозволити кувати себе аж до непорушності і тому поруч з офіційним марксизмом живуть і інші соціологічні напрямки. Осередком соціологічної праці на Україні є Харків і Київ.

Інститут марксизму, заснований в Харкові два роки тому, ще не дав чогось видатнішого в своїй праці. На чолі Інституту стоїть п. Яворський.

В Харкові-ж існує лабораторія рефлексології, під керівництвом проф. Протопопова і Соколянського. Взагалі на Україні, як і в Росії помітно величезне захоплення рефлексологією, в основу якої покладено теорію академиків І. П. Павлова і В. М. Бехтерева. Теорію Павлова про умовні рефлекси вважають навіть офіційні кола за геніяльну і тому силкуються взяти її, як фундамент, під марксизм. Марксисты стоять, як відомо, в науці за об'єктивизм, трактуючи його не лиш, як метод досліду, але як і певну механістичну філософію дійсності. Вони противники „психологізму“, а тому з великим захопленням приймають теорію Павлова, суть якої полягає в наступному: нервова діяльність вищих тварин і людини складаються з основних, вроджених, спадково передаваних окремому біологічному видові властивих рефлексів, які виявляються завжди, стимульовані тільки інстинктами; ці рефлекси Павлов називає безумовними в протилежність до рефлексів умовних, що здобуває вища тварина і людина в досвіді життя, в своїх відношеннях до оточення: ці рефлекси розвиваються на ґрунті перших, властиві індивідові, різні у кожного індивіда, спадково не передаються, умовні рефлекси степенуються, витворюючись один на одному і в своїй сумі творять те, що називається „психикою“; теорію про їх треба назвати рефлексологією, а не психологією, бо метод вивчення умовних рефлексів цілком об'єктивний, позбавлений всякої інтроспекції і антропоморфізму, якими страждає вся „психологія“.

Теорія Павлова являється найбільшим здобутком фізіологічної „психології“ і є спробою відкрити загадку діяльності людини і залежної від цього її поведінки. Поведінку суспільної людини вивчає соціологія, тому не можна не признати величезної ваги відкриття Павлова для зрозуміння хоч не всіх, то величезної маси явищ людської поведінки. Імпонуючим для наукового ума є і той об'єктивизм, яким відзначаються методи рефлексології. Принада об'єктивизму притягла і марксистів до рефлексології, на якій вони хочуть вивершити будівлю своєї соціології. Однак невідомо, як вони справляться з приложенням рефлексології до своєї доктрини: коли безумовні рефлекси керуються основними інстинктами — розмноження, живлення, самоохорони і т. д., то Марксова теорія примату економіки (задоволення потреб живлення) над всіма іншими спонукками мусить серйозно потерпіти, бо коли економічна діяльність людини впливає з основних спонук живлення, то, напр., весь комплекс

шлюбних і родинних відносин впливає з спонук розмноження, а комплекс колективно — і індивідуально-самоохоронних відносин впливає з складного інстинкту самоохорони. Це все глибоко суперечить соціологічному монізму Маркса.

На жаль, не можемо тут докладно над цим спинитись, але фактом є, що рефлексологія лежить в основі теоретично-соціологічної і педагогічної діяльності марксистів на Україні.

Характерним для офіціальних кол на Україні є захоплення і американським behaviorism'ом (Allport, Watson, Roback, і ин.) і фрейдизмом та психоаналітикою Адлера з журнальною літературою відповідного напрямку (Русский филологический журнал та американські: Psychological Review, Behavior Monographs, Journal of Experimental Psychology). Рефлексологія на Україні є „офіціальною теорією“, бо й видання спеціального журналу „Український Вісник рефлексології й експериментальної педагогіки“ належить офіціальній установі — „Укрголовнаука“ (в нашому розпорядженні були 1 і 2 збірники, 1925-26 року).

Київській осередок соціологічної праці утворений при Українській Академії Наук: опріч соціально-економічного відділу, на якому й досі після смерті Б. Кістяківського незаміщена катедра соціології, головню соціологія розробляється при дослідчій кетедрі історії України під керовництвом проф. М. Грушевського, котрий хоч працює над виданням „Історії української літератури“ (вийшло досі 5 томів), але підтримує і соціологічні студії, утворивши при своїй катедрі відділ соціології та історичної методології (проф. П. Клименко, проф. О. Гермайзе) і кабінет примітивної культури (Катерина Грушевська), де працює ще штат наукових співробітників і аспірантів.

Важних для соціології здобутків цієї праці ще нема — очевидно через брак матеріальних засобів, — але треба сподіватись, що де-які результати таки будуть. Над усією працею осередку Грушевського лежить відбиток стремлінь і симпатій самого керовника — „історизм“, а тому такої постановки діла, як цього вимагає теоретична соціологія, ще нема. Де-що цікавого для соціології є в працях академиків-статистиків Воблого і Птухи, які досліджують питання товарообороту, демографії то-що.

З окремих видань останніх років варт згадати книгу проф. Сергія Остапенка (раніш видав курс демографії України) — енергетичну систему господарського процесу в суспільстві на Україні: „Енергетика громадського господарювання“ (1925 р.) та брошюру Якубського. „Соціологічний метод в літературній критиці“. Праця проф. Остапенка претендує опріч теоретичної збудувати ще й практично-економічну систему українського господарства, яке розглядається соціологічно-енергетично. Якубський-же, ототожнюючи соціологію з марксизмом, а соціологічний метод з методом соціально-економічного аналізу класових відносин, пропонує розглядати літературно-художні твори з цього становища, відкриваючи в їх соціально-економічні засади і відповідну психологію авторів та їх літературних типів. Одначе твір Якубського не зрілий, суперечний,

примітивний, вказує лишень на претенційне зловживання словом „соціологічний“, без розуміння того, що є соціологія і як прикласти соціологічний метод до аналізу літературно-художніх творів.

Самим цінним на Україні є — це вивчення соціології у вищих, середніх і трохи навіть нижчих школах: поруч з марксизмом елементарна чесність з наукою вимагає від студентів розглядати твори різних соціологічних шкіл і авторів, хоч би навіть з метою критикувати і заперечувати їх, а це не може не розвивати суспільно-аналітичного і політичного критицизму, сприяючи зформуванню більш-менш об'єктивного відношення до предмету вивчення і живих суспільних явищ.

Очевидні здобутки соціології на Україні — діло недалекої будучини.

З галицько-українських авторів, що дали праці, котрі не позбавлені соціологічних елементів, я-б тут назвав: проф. Дра С. Дністрянського, що випустив 1 т. своєї великої праці „Наука права і політики“, в якій найбільш цікавим має бути останній том, присвячений теорії політики, але хибною треба вважати вихідну засадку автора про конструкцію його науки: теорію політики, як прикладної, практичної соціології можна збудувати лишень на ґрунті теоретичної соціології, а не на ґрунті теорії права.

Правова формула не єсть чисто-соціологічна формула: само право є продуктом суспільних явищ, зафіксованих в правовій формулі, яка висловлює компроміс між політичними, економічними й ин. силами, при етичному корективі або й без його. Будучи послідовником соціологічної школи в праві, проф. Дністрянський занадто правник, ніж соціолог, тому дати теорію політики йому ледви чи вдасться.

Слід подати ще дві праці В. Охримовича: „Про родову спільність у скільських горах“ (1890 р.) і „Значіння українських весільних обрядів і пісень в історії еволюції родини“ (1891—92 р.), а також працю В. Левинського: „Народність і держава“ (1919 р.), та книжку рано вмерлого (розстріляний большевиками) Ю. Охримовича: „Нариси історії розвитку української національно-політичної думки“, за яким мав бути нарис історії соціальної думки.

Щоб закінчити нашу замітку, треба згадати про соціологічну роботу української еміграції в ЧСР.

Ця робота почалась 1922 року, коли Український Громадський Комітет, ведений мною й Н. Григорієвим, заснував Українську Господарську Академію (в Подєбрадах). На відділі економічно-кооперативному було засновано 4 катедри: соціології, соціальної політики, статистики і економії — головні й помічні для соціології. При цих катедрах працюють п. п. проф. Щербина; Мицюк, Старосольський, Гольдельман і доценти Бочковський та Шрамченко що мають де-які праці з соціології чи помічних для неї дисциплін, напр., проф. Щербина (Автор „Южно-русских артелей“), Старосольський „Теорія нації“, вже згадувана, Бочковський „Національна справа“ (твір не науковий), автор приправляє до видання „Вступ до соціології“, Шрамченко викладав курс Демології, інші працюють в області економіки.

В Педагогічному Інституті ім. Драгоманова (відкритий Українським Громадським Комітетом 1923 в Празі) заведено катедру соціології, на якій викладав раніше лектор Др. Ріпецький, а тепер проф. Др. О. Ейхельман. Професор історії укр. літератури Л. Білецький викладає свій курс з приложенням соціологічного методу. Так само користується соціологією в конструкції своєї педагогічної системи проф. того ж Інституту пані С. Русова.

В Українському Вільному Університеті (заснованому у Відні групою професорів і перенесеному 1921 р. до Праги) виклад соціології веде згаданий професор Ейхельман.

Однак дослідження соціологічних проблем і конструювання самої науки у згаданих трьох вищих школах неможливе через кілька причин: школи мають свої окремі практичні цілі — виготовляти спеціалістів з інших галузів прикладних наук, ніж соціологія, а друге ще й те треба взяти до уваги, що в українській інтелігенції, вихованої в старій шкільній російській або австрійській системі, натурально нема особливого зацікавлення соціологією, бо старий режим не толерував цієї науки (до 1917 р. в Росії і на Україні не було в цих університетах катедри соціології), а з того і в цієї інтелігенції панує байдужість до соціології, а іноді то й зневажливе відношення до неї, сформульоване помилково за Туган-Барановським, котрий висловивсь (у ХХ столітті!) „соціології, як науки, ще нема“. Як ще недавно в інших народів, так почасти у нас ще й досі соціологію в широких колах інтелігенції змішують з соціалізмом, тому справжнє відношення до неї помічається тільки в громадсько-поступових колах.

Приймаючи до уваги становище соціологічних студій на Україні та на еміграції і тяжкі умови розвитку української науки в Галичині, нижчепідписаний прийшов до переконання про необхідність заснування окремого дослідчого Українського Соціологічного Інституту в Празі, котрий би взяв на себе такі основні завдання:

а) організувати соціологічні досліди суспільства й вивчення його окремих проблем, користаючи всіма здобутками світової соціологічної думки й змагаючись зконструювати, як загально-теоретичну соціологію, так і конкретну соціологію України;

б) досліджувати здобутки й успіхи світової соціологічної праці й популяризувати їх в українській мові, з огляду ж на слабкий розвиток українських суспільних наук допомагати шляхом спеціального видавництва збільшенню української суспільно-наукової літератури;

в) з огляду на спеціальну важність для України — організувати соціологічне вивчення революції, як суспільного феномена взагалі й українського революційного руху зокрема; опріч того організувати вивчення війни, як суспільного явища, найбільш трагічно-шкідливого для культурного розвитку людства.

Помимо цих наукових цілей розробляти питання світової політики, а зокрема — проблему еміграції, а також головно: досліджувати сучасну Україну, Чехословаччину і їх сусід з погляду політичного, культурного і господарського, відкриваючи спільности й розбіжности інтересів, щоб в наслідок цих студій стало можливим

науково-об'єктивно зконструювати основи взаємин між цими народами і вияснити їх місце в світовій системі взаємочинности.

Таким чином наш Соціологічний інститут мав би обняти в своїй програмі всю соціологію: царину загально-теоретичних студій суспільства (теоретична соціологія — абстрактна), конкретно-описове вивчення окремих національних суспільств (соціографія) і вивчення практичних суспільних проблем (соціотехніка або політика). В основі Соціологічний Інститут мусів би служити практичній, живій, життєвій меті: Українського відродження, яке з шляху примітивного емпіризму в своїх вищих проявах повинно зійти на ґрунт об'єктивної науки і свідомо користуватись її здобутками в своїй щоденній суспільно-будівничій роботі.

Наука і життя мусять бути тісно зв'язані. Не лише в технічних, прикладних науках, але власне і в суспільних науках мусить бути тісний зв'язок з життям: поведінка індивіда і суспільних ґруп мусить бути науково освітлена, щоб керовники суспільними справами визволилися від грубого дрібного емпіризму, одержавши натомісць можливість ставлення ширших конструкцій і вміння їх здійснювати. Політика, як мистецтво, може стати на високий рівень лише після того, як вона попереду стане наукою. Це в істина, але політика може наукою стати лише на ґрунті соціології і соціографії. Відродження українського народу є великим явищем на Сході Європи. Нікому іншому, як діячам цього відродження, треба ідеологічно запевнити нормальний хід цього відродження. Іншого способу ідеологічного запевнення, як серйозна організація соціологічних студій, нема. Народ, що йтиме помацки, що не бачитиме перспектив, що не розбіратиметься в суспільних справах, впаде жертвою могутньої механіки міжнародного й суспільно-ґрупового життя. Свідомість цього всього обов'язує до найбільших жертв: як для гашення пожежі нема іншого засобу, як організація протипожежної станції, так для суспільно-будівничої, а ще більш — суспільно-відродженської праці нема іншого шляху, як організація соціологічної науки і організація соціологічного виховання народу, коли він хоче не лише животіти в неволі, а й розвиватись на свободі.

Ще одно. Маючи на увазі величезні здобутки світової соціологічної праці, великі узагальнення і вже відкриті закони суспільного буття, треба ще сконстатувати остаточну незавершенність науки соціології. Ми знаємо, що соціологія йде ще різними шляхами, ще відбувається спір між об'єктивизмом і суб'єктивизмом, ще обговорюються і усталюються методи, ще різні суспільні дисципліни розвиваються без вищого контролю загального їх керовника — теоретичної соціології, ще робляться спроби збудувати соціологію на праві, економіці, географії, психології, біології чи історії, ще вихрує метафізичний хаос під плащем ніби то науки, але з всього цього з кожним днем виходить все міцніший і міцніший корпус соціології, як єдиної об'єктивної науки про суспільство і його феномени. В цій світовій роботі соціологічної думки корисними будуть зусилля представників кожного народу, навіть і поневоленого, який на вивченні своєї власної неволі, її форми, її зросту чи зменшення може здобувати цінні

зерна науки, що на загально-світовому науковому полі зможуть прорости важними плодами. Тому приложення праці українських соціологів до світової наукової праці буде об'єктивним доказом нашої участі в світовому процесі усвідомлення суті суспільства й недалекого вже завершення найвищої з наук людини — науки про природу її власної індивідуальної і суспільної поведінки. Тому взаємочинність з світовою соціологічною працею є не тільки гордою мрією, а й єдиним шляхом поставити українську соціологію на твердий ґрунт.

II. Український Інститут Громадознавства в Празі*).

До організації Інституту приступлено 1 листопаду 1924 року. Започаткувати організацію я рішив після наради з ближчими своїми співробітниками в Громадському Комітеті. За першого року відбувався добір осіб, що могли-б вести науково-дослідчу працю. Тому, що українські суспільні науки були майже в стані зародку, довелось подумати над програмою праці Інституту — з необхідности вона мусила бути дуже широкою. Чи українська наука знає щось хоч про основні суспільні скупчення, які мусили-б бути предметом соціологічного вивчення — про народи? Дуже мало. Етнологічно-етнографічні і фольклорні матеріали, зібрані українцями, відносились лише до українського народу. Ці вивчення провадились за останні десятиліття перед Революцією на вузькій основі — описувалося народний (власне — селянський) побут, господарську техніку примітивного хліборобства, скотарства, рибальства і ремесел, описувалося обряди, збиралося продукти словесної творчости селянства (пісні, казки, перекази то-що), описувалося вбрання, житло. Описувалося зовнішню конкретність побуту і частину словесної творчости, цеб-то бралось в першу чергу те, що впадало в око і в ухо, без глибшого аналізу, без найменшого входження в соціальний процес. Конкретно-описове вивчення селянства в його статистиці — ось поле діяльности української науки. До соціології тут ще далеко, хоч початки вивчення складу селянства (статистичним методом) вже було зроблено (Чубинський, Русов і ин.). Значить, український народ, як цілість, не був науково досліджений: ми не мали навіть початків вивчення суспільної структури населення України і тому власне в українській науці не було вироблено поняття нації.

Утворення науки про конкретний народ чи конкретні народи є завданням, а не дійсністю. Тому ми рішили утворити спеціальний відділ Інституту — Народознавство. Створення науки про український народ, як суспільне явище, неможливе без засвоєння світової науки народознавства, тому наш Інститут повинен зайнятись вивченням загального народознавства: починаючи від вивчення антропогеографії чи геополітики (називають ще инакше: мезологія — вчення про природне оточення, що впливає на суспільну організацію людей і на їх свідомість). За другою чергою йшла історія людських

*) Доклад Директора Інституту М. Ю. Шаповала з нагоди 3-ліття Інституту на засіданні Наукової Ради 16 листопаду 1927 р.

суспільств-народів з погляду генетично-логічного розвитку форм організації їх. Витвори або продукти їх духової діяльності — релігія, наука, мистецтво, письменство і ин. — все, що так чи инакше характеризує стан, рівень і обсяг свідомости. Ясно, що ми логічно прийшли до висновку про включення в програму відділу і проблеми факторів (чинників), що спричинюють повідінку осіб і їх гуртувань.

Щоб виучити всі раси і народи світу в їх конкретному бутті і з їхніми витворами — це завдання величезне — ще нема, здається, в світі такого Інституту, котрій би обхопив таку площу досліджень, отже через те нашою ближчою метою є вивчення України і її сусід — Росії, Білорусі, Кавказьких народів, Польщі, Румунії, Чехословаччини. Вивчення Чехословаччини є просто необхідне, як вивчення того показово-дослідницького поля, на якому відбувся протягом останнього століття процес відродження поневоленого народу, який ще сто років тому був майже „етнографічною масою“, народом-селянством, який в дальшому розвитку шляхом диференціяції обернувся в модерну націю. Глибокий науково-теоретичний інтерес до процесу відродження чехів цілком оправдав наші надії тому, що ми відкрили багато аналогій, які полекшили розуміння процесів українського відродження. Вивчення Росії і Польщі є необхідне з огляду на існуючий соціальний звязок України (через міста) з ними, так само необхідне вивчення Білорусі з огляду на повну аналогію суспільної структури Білорусі з Україною, з тою хіба різницею, що в порівнанні з Білорусією Україна розвинулась трохи більше. Процес відродження Білорусі буде процесом повторення відродження України, як відродження Україна є повторенням відродження Чехословаччини.

В другий відділ Інституту — Господарства і Техніки віднесено вивчення економічної структури Суспільств взагалі, вивчення економіки України і її вже згаданих близьких сусід. Вивчення техніки розуміється з погляду економічного, а не, так сказавши, технологічного. Опріч того в завдання відділу входить вивчення і господарської політики, а також і самої економічної науки та її доктрин. Чисто практичним завданням відділу є вияснити засади української господарської політики і природу економічних інтересів у відношенні до сусід — Росії, Польщі, Чехословаччини і ин.

Нарешті третій відділ Інституту — Соціології і Політики має завданням передовсім досліджувати саму організацію науки і її методологію, конструюючи разом з тим і систему суспільних наук. Ці студії необхідні тому, що взагалі сучасний стан суспільних наук дуже незадовольняючий: панує ще первобутній хаос в самій класифікації наук, меж ще не проведено, методи ще не усталені. Оскільки далеко сягнули вперед науки природничі, що на ґрунті фізики, хімії і біології вирости в гармонійну систему, остільки „суспільні науки“ ще відсталі. Трудність полягає в тім, що людина лекше пізнає зовнішні предмети — чисті об'єкти, пізнаючи їх число, їх рухи, їх структуру, вимірюючи просторінь і час, це-б то витворивши методи (шляхи досліджування) і масштаби вимірів. Инакше справа стоїть, коли об'єктом науки стає сам суб'єкт її — людина. Суб'єкт має виучувати себе, сам має бути одночасно і об'єктом! Коли взагалі

сучасна наука б'ється і колотиться над проблемою пізнання об'єктів, вже маючи змогу установлювати їх число, структуру, вимірюючи рухи, просторинь і час, оперуючи величезним апаратом установлених причинових зв'язків і закономірних залежностей, оперуючи такою зброєю, як експеримент (повторення явищ), то все-таки вона зустрічає величезну трудність у пізнанні єства власного пізнання, природи витворення понять. І через цю трудність багато недосконалостей навіть в природничих та технічних науках. Ця трудність стає неймовірною, коли людина приступає до вивчення себе самої, коли об'єкт вивчення є нероздільним від суб'єкта, коли доводиться виучувати людину, не як агрегат клітин, не анатомічно-фізіологічно-морфологічно, а власне соціологічно: людину у взаємочинності колективній, людину — в дії, функціях, людину в суспільстві, людину в поведінці.

Ясно, що наука мусить відкрити причинові зв'язки і функціональні залежності у поведінці людей, а це передовсім зв'язано з проблемою спонук (стимулів) або чинників (факторів) діяльності. І коли єство спонук або чинників не розкрито, то немає можливості виводити оті причинові ряди, з яких витворюються гіпотези-теорії-закони, цеб-то витвори, що заслуговують назву науки. Головні спонуки, що спричинюють людську поведінку — емоції й інстинкти — ще остаточно не розкриті в своєму єстві, а тому і пізнання основних рухів суспільної людини ще не пояснене науково, що-ж торкається чинників (факторів), що виникають у поведінці колективів і спричинюють ту чи іншу течію перемін в суспільній ситуації, то й вони ще не вхоплені в лещета числа, одиниць сили, напруження, навіть одиниць часу і простору, бо як раз рух людських одиниць і скупчень стимулюється з джерел емоціонально-інстинктивних, які не обчислені, не вимірені, які не піддаються експериментові, штучному повторенню. Через це наука про рухи людини, про поведінку, безпомічно колотилась і колотиться біля методу „суб'єктивного“ спостереження, інтроспекції, яка, будучи в повному полоні емоцій і інстинктів, виявляється на зовні в тім морі слів і книжок, які умовно називаються „суспільними науками“, але в яких часто немає навіть натяку на науковість. Мовні рефлекси (рефлекси мови) у однієї людини під впливом її внутрішніх спонук укладаються в один визерунок, а у другої (що переживає цілком інше сполучення мовних рефлексів) — в другий: тому немає взаємного розуміння, „спільної мови“, спільної логіки, а значить — і науки, як такого сполучення понять, що є загально значним і загальнообов'язковим.

Складність спонук не розгадана, а тому безчислене множество актів поведінки не розчленоване, не аналізоване, не класифіковане і через те саме кожний найсильніший розум не може проникнути в єство безчисленої кількості конкретних актів поведінки, актів суспільної взаємочинності. І тому він хапає лиш дуже загальні лінії, навіть поверхові, укладає з їх схему суспільної взаємочинності, яка є чистою абстракцією, умозорно відтягнутою від дійсності. В цьому полягає та відома абстрактність суспільних наук і та особлива їх суб'єктивність, що є ворогом загальнозначности і науковости.

Де немає числа, там не можна розкрити повторення, а це значить — не можна змірювати. Не зміряні наші емоції й інстинкти, не приложено до їх вивчення категорій часу, простору, сили — як же на такій базі творити науку — продукт числа і міряння?

В соціології — сотні течій, напрямків, схем, концепцій.

А ще гірше стоїть справа з окремими суспільними дисциплінами — економіка, право, релігія, мистецтво, політика, педагогіка, мораль і ин.: тут немає загальнозначних означень економічного, правового, релігійного, естетичного, морального і ин. явищ, а натомість вихрує хаос суб'єктивних схем, означень, законів, неправдивість яких виявляється при найменшому приторку критика, що захоче прикласти критерії справжньої науки.

Наш Інститут тому й поставив „во главу угла“ проблему вивчення самої науки, бо без цього він би був подібний до тисячів тих установ, що займаються наукою без вирішення самої проблеми пізнання, залишивши для себе область плавання в морі стихійного емпіризму, суб'єктивних конструкцій, безмежного накопичування „матеріалів“, яких ніхто ніколи не класифікує, цеб-то науково не організує. Історія, етнографія, етнологія, фольклор і море інших слів нічого не означають для науки, як лише інші слова: спекулятивне розгортання одних слів з купи других слів. Ми не можемо визнати за корисне для української науки приймання „суб'єктивного“ методу, тому схилилися до приложення загально-наукових вимог до збудування української соціології. Тому відділ занявся вивченням всіх об'єктивістичних шкіл і напрямків в соціології. Найбільш інтересними явищами в об'єктивно-науковій соціології, як науці про суспільну поведінку людей, тепер є американський бігевіоризм, російська рефлексологія, психоаналіз і ин., що силкуються над розкриттям внутрішнього механізму поведінки.¹⁾

¹⁾ Цим я не хочу сказати, що наука мусить зупинитись на межі, що обмежує об'єктивну психологію від суб'єктивної. Це правда, що як людина може об'єктивно виучувати поведінку вищеорганізованих тварин (зоо-психологія), так само людина може виучувати поведінку иншої людини, котру можна трактувати як чистий об'єкт і виучувати її поведінку на основі її зовнішніх, доступних для спостереження, рефлексів. Таке виучування дало в наш час надзвичайно цінні результати і можна сподіватись, що в цім напрямі наука ще дійде до епохальних відкрить. Але вже в цім є одна трудність, що поведінку об'єкта мусить пояснити суб'єкт лише користуючись методом аналогії. Аналогія не є доказом!

Аналогія між поведінкою двох індивідів не може бути точною з огляду на те, що кожний індивід видає одночасно рефлeksi не через однакові спонуки, не через однакове сполучення нервових комплексів. Це раз, а друге те, що поведінка індивіда спонукується часто внутрішніми стимулами і внутрішніми рефлексами, які абсолютно не піддаються спостереженню зовні. Їх „відчуває“ лише сам суб'єкт. Коли суб'єктові „сумно“, коли він „думає“, то це може бути цілком непомітно на зовні, навіть більш: на зовні можуть суб'єктом демонстровані рефлeksi з протилежним значінням: він може усміхатися, коли йому сумно, він може на сцені плакати, не переживаючи страждань! Значить, поле інтроспекції не знищене сучасною об'єктивною психологією.

І тому більшість об'єктивістів визнає необхідність користування хоч в невеликій мірі інтроспекцією (суб'єктивний метод), намагаючи перевіряти її висновки об'єктивним методом. Крайні бігевіористи і рефлексологи (Ватсон, Павлов, Бехтерев) сподіваються, що суб'єктивній психології незабаром прийде кінець. Але це справа не така легка!

Дальшими завданнями відділу Соціології і Політики є: теоретичне вивчення соціальної статистики (форм організації суспільства), суспільного процесу (діяльність суспільства) і виникнення та розвитку суспільства (генетика суспільних форм).

Вивчення цього всього в його бутті (сущому) є завданням теоретичної соціології. Найбільш плідним таке вивчення може бути, коли йтиме в парі з вивченням історії соціологічних доктрин: воно збільшує наш критичний апарат і розчищає шлях в хащах людських помилок і „суб'єктивних схем“.

Далі в програму входить теоретичне вивчення прикладної соціології або (теорії повинного): політики в області діяльності організацій держави, партії і безчислених інших груповань; педагогіки, як системи методів виховання індивідів для служення певній суспільній меті; проблеми охорони здоров'я, охорони колективів, суспільного контролю (судівництво і право), етики і ин.

Від теорії політики один крок до конкретної сучасної політики, область якої безмежна. В програмі Інституту конкретна політика означена в найважливіших її сучасних проблемах.

Відділ Соціології і політики користується наслідками праці інших відділів Інституту, як матеріалом для своїх конструкцій і висновків.

* * *

Протягом 3 років (з 1 листопаду 1924 року) Інститут виростав в своїй організації і при своєму числі членів і співробітників виконав певну працю, до огляду якої ми і перейдемо.

Передовсім, установи і органи Інституту.

На чолі Інституту стоїть Кураторія, як вищий адміністративно-господарський орган в складі: М. Шаповал, Н. Григорійв, проф. Л. Білецький, проф. Др. О. Ейхельман, проф. С. Шелухин, Др. М. Мандрика, інж. С. Безручкова, інж. Б. Залевський, П. Сулятицький, Др. Л. Кобилянський. Кураторія веде загально-адміністративні та фінансово-господарські справи.

Дирекція Інституту складається з 5 осіб: Директор Інституту (він же керуючий відділом Соціології й Політики) М. Шаповал, проф. Др. О. Ейхельман (Заступник Директора Інституту і президент наукової колегії Інституту), проф. Л. Білецький (Керуючий відділом Народознавства), Н. Григорійв (Директор Архіву-Музею при Інституті) і Др. М. Мандрика — учений секретар. За смертю проф. В. Коваля директор відділу економіки і техніки ще не призначений, а тому на цей час представника згаданого відділу в Дирекції немає. Задачою Дирекції Інституту є ближча адміністрація та координація наукової праці окремих відділів і установ Інституту.

Установи Інституту:

1. Бібліотека, що складається з трьох відділів: бібліотеки громадознавства в числі 8000 томів, бібліотеки громадознавства приватної (М. Ю. Шаповала) в складі 2500 томів і загального відділу для еміграції в складі 3500 томів. Бібліотекою Інституту користуються не лише члени і співробітники Інституту, а й приватні особи.

Бібліотека Інституту складалась з бувшої бібліотеки Громадського Комітету і дальших поповнень через купівлю, обмін, пожертви.

Бібліотекою керує П. Сулятицький при одній допомогівій силі.

2. Український Музей-Архив, в якому зібрані десятки тисяч документів і де-що предметів з часів визвольної боротьби і еміграції, має метою охороняти і науково розробляти матеріали про визвольний рух українського народу.

Директором Музею-Архиву є Н. Григорійв, при секретарі (інж. С. Безручкова), кустоді (М. Обідний), науковому співробітнику (А. Животко).

Наукова Колегія Архиву-Музею під проводом проф. С. Шелухина складається з проф. Л. Білецького, проф. С. Русової, проф. С. Бородаєвського, ген. Петрова, доц. Дра Січинського, В. Приходька при участі також вищезгаданої адміністрації Архиву-Музею.

Вищевказану організацію Архив-Музей здійснив протягом 1927 року.

3. Український Робітничий Університет, започаткований в липні 1927 року, з метою популяризації суспільно-наукових знань в широких масах українського народу, методом позашкільно-листовної освіти. Програма Робітничого Університету в області суспільних наук складається з таких дисциплін:

а) Громадознавство або теоретична соціологія — Суспільна аналітика (організація суспільства), суспільна динаміка (суспільний процес), суспільна генетика, історія соціологічних доктрин, засади політики, суспільна педагогіка, охорона народнього здоровля, суспільний контроль, охорона нації.

б) Українознавство, Соціографія України — територія, населення, історія українського народу, українське письменство, укр. мистецтво, українське господарство, відродження, революція.

в) Суспільні проблеми (сучасна конкретна політика): Робітнича справа, Селянська справа, Національна справа, Земельна справа, Світове господарство, Імперіялісти, Росія й Україна і інші сусідні народи, Військова справа і ин.

Лекторсько-інструкторський склад має в собі більш 30 осіб, на чолі з дирекцією (М. Шаповал, Н. Григорійв, М. Мандрика) і при необхідному числі адміністративно-технічних співробітників.

Кабінет вивчення Білорусі під керовництвом Д-ра Т. Гриба має метою вивчення Білорусі по програму відділу Народознавства. Кабінет увійшов у життя з 1-го листопада ц. р.

(Вивчення України, Росії, Польщі, Чехословаччини віднесемо до відділу народознавства, але в міру розвитку праці для вивчення окремих народів творитимуться спеціальні кабінети).

Науково-дослідницький склад Інституту в цей час має: дійсних членів Інституту 21:

членів-кореспондентів 14:

Члени Інституту.

Члени Кореспонденти.

1. Білецький Л., Проф.
2. Блага Ін. Арношт, Проф. Др.
3. Бородаєвський Сергій, Проф.

1. Буль Едвін, Проф.
2. Дорошенко Володимир.
3. Івасюк Іван.

4. Гончаренко Антін, Др.	4. Колеса Філарет, Др.
5. Гриб Томаш, Др.	5. Кордуба Мирон, Др.
6. Григорійв Никифор.	6. Ластовський Вацлав.
7. Ейхельман Отто, Проф. Др.	7. Марґолін Арнольд.
8. Гольдельман С., Проф.	8. Мірний Іван.
9. Кобилянський Люцій, Др.	9. Раковський Іван, Др.
10. Мандрика Микита, Др.	10. Січинський Мирослав.
11. Нечас Яромир, Інж.	11. Сорокін Пітірім, Проф.
12. Петрів Всеволод. Ген.	12. Цеглинський Микола.
13. Русова Софія, Проф.	13. Шаповал Микола.
14. Старков Арсен, Проф. акад.	14. Штейнберг Ісак, Др.
15. Сулятицький Павло.	15. Грановський Ол., проф. Др.
16. Халупний Ем., Др., проф.	Інших наукових співробітників
17. Харват Віцент, Др.	Інституту і „Суспільства“ 16.
18. Шаповал Микита. Письм.	
19. Шелухин Сергій, Проф.	
20. Якименко Федір, Проф.	
21. Ярема Яким, Проф., Др.	

Виконані і ведені досліди, як членами Інституту, так і приватними співробітниками:

1. Проф. Л. Білецький: Соціологічний метод в літературній критиці (не друк).
2. Проф. С. Бородаєвський: Історія кооперації (друк).
3. „ О. Ейхельман: Проблеми адміністрації (не друк).
4. Н. Я. Григорійв: Теорія держави (не друк), Історія Чехословаччини (друк), Історія України (друк), Біографія Т. Г. Масарика (друк), Рефлексологія і свідомість (не друк).
5. Др. Т. Гриб: Теорія пізнання, Соціальна структура Білорусі, Соціологічна теорія нації, Робітництво, як група.
6. Проф. В. Коваль: Аграрна еволюція, Аграрна справа на Україні, Соціальні основи с.-госп. кооперації (друк).
7. Др. В. Кобилянський: Сугестія і гіпноз в індивідуальному і колективному житті (не друк), Засади охорони народнього здоровля (не друк).
8. Ген. В. Петрів: Соціологічна теорія оборони нації (не друк), Військо і суспільство (друк), Географія України з військового погляду.
9. Др. М. Мандрика: Суспільні антагонізми, національні меншости (друк), Право і етика, Дипломатична історія Європи, Соціолог. освіта в Америці (друк).
10. Проф. С. Русова: Засади педагогіки, Школа соціального виховання, Національна школа у різних народів.
11. П. М. Сулятицький: Соціальний Контроль, Історія революції на Кубані (друк).
12. І. В. Івасюк: Кубань — статист.-економ. дослід (друк).
13. Г. Т. Мандрика: Соціальна революція в Мексіко.
14. Проф. І. П. Шовгенів: Джерела механічної енергії України.

15. М. Ю. Шаповал: Село і Місто (почато друк), Військо з соц. погляду (друк), Т. І. Масарик, як соціолог і політик (друк), Організація укр. соціолог. студій (друк), Українська соціологія (друк), Теорія партії, Загальна соціологія, Засади укр. соціально-психол. типології.
16. Ген. М. Шаповал: Демократія за Т. Г. Масариком (друк).
17. М. М. Мухин: Засади журналізму.
18. А. П. Животко: Селянство, як група.
19. Др. Більманс: Латвія.

Окрім того в органі Інституту „Суспільство“ надруковано наступні праці:

- Проф. Др. І. А. Блага: Сучасна чеська соціологія.
 „ Др. Є. Халупний: Нарис системи соціології (і окремо).
 „ Др. Р. Мікельс: Соціологія в Італії.
 „ Др. Л. фон Візе: Начерк вибудування науки про суспільні відносини.
 „ Є. Росс: Індустріальний дуалізм.
 „ А. Еллвуд: Група та Суспільство.
 „ Є. Богардус: Зміни соціальної дистанції.
 „ П. А. Сорокін: Російська соціологія в ХХ віці.
 „ Ф. А. Щербина: Проблеми світової с.-госп. статистики.
 Др. І. С. Штейнберг: Місце анархізму в лівому народництві.
 Др. І. Донський: Етичний марксизм. Психологія груп за Мак-Дауголом.

Проф. Ст. Чепін: Застій родинного побуту в родинній культурі. Мається на увазі в близькому часі опублікувати праці, спеціально виготовлені американськими професорами для нашого Інституту (Whitbeek, Perlman, Zimmerman, Ross, Granovsky і ин.).

Окрім виготовлення спеціальних праць члени і співробітники Інституту виконали цілий ряд перекладів, які бажано опублікувати по українському з метою популяризації соціально-політичних знань і роботи чужих учених. Перекладено вже такі твори:

Т. І. Масарик: Чеська справа (пер. Д-ра А. Гончаренка). Іван Гус Наша нинішня криза.

Крейчі: Позитивна етика (пер. С. Черкасенка).

Л. фон Візе: Загальна соціологія (пер. Др. М. Ліщинський) Історія і головні проблеми соціології (пер. П. М. Сулятицького).

Челлен: Держава, як форма життя (пер. О. Волосянський).

Альвердес: Соціологія тварин (пер. Др. М. Ліщинський).

Буржен: Соціалістичні системи (пер. ген. М. Шаповал).

Делєвський: Суспільні антагонізми (пер. Др. Мандрика).

Вормс: Соціологія (пер. В. О'Конор-Вілінська).

Дамашке: Земельна реформа (пер. П. Сулятицького)

Інститут не може обмежуватися лише внутрішньою дослідчою працею. Бін ще має завдання популяризувати соціологічне знання взагалі і результати своєї праці зокрема, тому, напр., шкільний рік 1925-26 присвятив заняттям в соціологічному семінарі, котрий має три відділи — в Празі, Подебрадах, Пшібрамі і де протягом року працювала біля ста молодих співробітників (сту-

дентів), під проводом членів Інституту, котрі при тім викладали окремі предмети: Н. Григорієв — Теорію суспільних груп, М. Мандрика — Теорію суспільних антагонізмів, В. Петрів — Теорію воєнних конфліктів і війська, В. Айоло — Марксизм, М. Шаповал — Вступ до соціології, Л. Кобилянський — Роля суїтестії і гіпнозу в індивідуальному і суспільному житті.

Окрім того зроблено спеціальні виклади: Т. Гриб — Проблему пізнання, М. Мандрика — Соціологічне виховання в Сполучених Державах, С. Русова — Теорію суспільної психології за Еллувудом, М. Шаповал — Соціологію села і міста, Національну проблему на Сході Європи, М. Січинський — Українська еміграція в Сполучених державах з суспільно-типологічного погляду, С. Шелухин — Договір Петлюри з Польщею з правного погляду і ин. Окрім того, з доручення Інституту я виголосив публічні виклади на теми: Село і місто, Велика Революція на Україні, Програма відродження українського народу, Теорія партії, Соціалізм, Теорія науки, Еміграція і ин. Також виголосили і інші члени Інституту на теми сучасних політичних подій (Н. Григорієв, М. Мандрика, В. Петрів і ин.).

Одначе популяризаційно-соціологічна акція Інституту мусіла дістати якусь сталу форму організації: власне в цім році відкрито на бажання робочих кол — Робітничий Університет, яко кореспонденційну школу, що має метою в формі писаних лекцій і в популярному їх викладі понести соціологічне знання в широкі маси українського народу. Початок цієї справи поки-що успішний: записалося протягом двох місяців більше 150 учнів. До Робітничого Університету заангажовані професорсько-лекторські сили, як з числа членів Інституту, так і з по-за його: Проф. Білецький, інж. С. Безручкова, інж. Л. Безручко, проф. Бородаєвський, інж. Білоус, інж. Васківський, Др. Гончаренко, Др. Гриб, проф. Др. Грановський, лект. Н. Григорієв, проф. Гольдельман, доц. Доманицький, проф. Др. Ейхельман, лект. Животко, проф. Іваненко, Др. Кобилянський, доц. Др. Мандрика, Др. Марголін, проф. Пасішник, ген. В. Петрів, інж. Плевако, проф. Русова, доц. Др. В. Січинський, лект. М. Січинський, лект. П. Сулятицький, лект. Сумневич, проф. інж. Шовгенів, лект. М. Шаповал, ген. М. Шаповал, інж. А. Шаповалова, проф. Швець, Др. Штейнберг, проф. Др. Ярема, лект. Мухин, лект. Романюк, інж. Усенко, інж. Сокало, лект. Куликівський, лект. Грушецький і ин.

На цім формування лекторсько-педагогічного персоналу не скінчилося — в міру розростання праці Роб. Університету йдуть переговори про збільшення персоналу і можна бути певним, що по мірі запису учнів цієї школи, утвориться з Роб. Університету велике культурно-наукове огнище. Інститут наш не мав би ґрунту, колиб не утворив навколо себе великої залози діячів з царини суспільних наук і великої аудиторії, що хапала б результати дослідчої праці Інституту, поданої в популярній формі через Робітничий Університет. Ізоляція дослідно-наукових організацій від широких суспільних мас, без щоденного єднання з ними, веде такі установи до замкнутої праці, результати якої роками лежать в архивах і не мають відгуку живого життя. Учені в цих обставинах почувають себе покинутими, зайвими

людьми в житті, часто розчарованими і замкнутими в своїх наукових мріях і творчих стражданнях. Спільність науки і життя — це поки що побажання, а не факт. Ми хочемо працювати на нових основах демократії в організації науки. Щоденний контакт з масами буде освіжувати атмосферу, в якій живуть шукачі наукової правди: це бадьоритиме тих, що працюють на холодних верховинах спеціалізації, а також кидатиме здобутки наукової праці і думки у вир життя.

В своїх планах Інститут має з протягом часу приступити до організації вищої школи суспільних наук, з якої лунатиме живе слово науки, що ростиме не з лекторських наподоблювань і компіляцій, а з дослідно-творчої праці самого Інституту. Лише цим оригінальним шляхом прийде до утворення української соціології, як універсальної науки про суспільство взагалі і українське суспільство — зокрема. З цією метою ми і дослідницьку роботу хочемо спопуляризувати, винести за стіни Інституту. Для цього Інститут виробив широку програму дослідів над основними агрегатами: селом і містом. Для українців ця дослідна робота матиме і актуальне громадсько-національне значіння: з моїх викладів і нарисів про „Село і місто на Україні“ видно, що відродження українського народу полягає в необхідности диференціації селянства і витворення українського міста, як носія вищих суспільних функцій — організатора продукції, обміну, науки і суспільно-національної адміністрації, бо монополія на ці функції національних меншостей витворила те, що називається національним поневоленням Укр. народу з усіма його наслідками — господарським визиском і культурним та політичним гнітом. Перетворення „народу“ в націю можливе лише шляхом, що вказується соціологією.

Зрозуміло, що дослід над соціальною структурою України мусить конкретно вилитись в соціологічне вивчення передовсім села і міста, для чого і служить наша докладна програма. Основою цієї програми є метод монографічного вивчення; цеб-то вивченню підлягає індивідуально кожне місто на українських землях і „типо-ві“ села.

Не перейшовши методом „мікроскопічного аналізу“ міст і сел, тяжко робити, — власне неможливо — науково уґрунтований і серйозний синтез, якого вимагає соціологія. Тому по селах і містах України мусить розпочатись описова праця, котра в результаті дасть багатий матеріал для наукових узагальнень. Вироблена нами програма дає надію, що виконана по ній дослідча праця дасть фундамент українському науковому громадянству.

Не треба ширше поясняти, що само вироблення цієї програми було-б не можливе без збудування соціологічної системи самим Інститутом.

* * *

Нарешті мушу зазначити, що утворення нашого Інституту на еміграції було-б просто неможливе коли-б у Празі не було тієї атмосфери, котру утворила нова республіка визволеного чеського народу. Завдяки підтримці Уряду республіки повстав і скріпився наш Інститут, а завдяки широкій підтримці українського робітництва він

розвивається і розгортає свою, як популяризаційну (Роб. Університет), так і дослідницьку працю (вивчення села і міста).

Правда, знаходились як українські так і чеські голоси, що говорили, ніби то Інститут соціології є на еміграції „роскіш“, але я хочу вірити, що схематичний і неповний огляд праці Інституту за три роки (фактично два), показує, що „роскішю“ такі установи бувають лише при умові їх ізоляції від життя, коли вони існують, як плід схоластично-кастової учености, або як продукт великопанського безпринципного меценатства, під що наш Інститут рішучо не підходить: працюючи над основними і болючими проблемами громадознавства і над вивченням конкретних суспільних об'єктів, в першу чергу над науковим пізнанням України і її сусід, Інститут по мірі сил служить живій потребі пізнання нових явищ, що мусять бути пізнані, щоб їх розуміти. Окрім того намагання Інституту розкрити загадку суспільної структури України дає наукову аргументацію для відродження українського народу і навіть більше — розкриває як феномени поневолення, так і шляхи його знищення — цим виводячи свідомі елементи народу з шляху сліпого емпіризму на шлях свідомого утворення кращої будучини для українського народу.

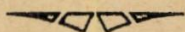
І я можу тут з приємністю зазначити, що компетентні чужі голоси підтвердили цінність змагань і праці Інституту. Дозволю собі тут послатись як на голос видатних учених, так і авторитетних органів: слово проф. Д-ра Е. Халупного („Nova Svoboda“ 1926 р. число 37), проф. Д-ра І. А. Блага („Česka Mysl“ 1926 р. кн. 5), ширший і дуже прихильний огляд праць Інституту в „Vierteljahrshefte für Soziologie“ (6 Jahrg. Heft 4) — органі німецького Соціологічного Товариства. Запрошення нашого Інституту на конгреси (Міжнародній соціологічний в Римі, Німецький соціологічний у Відні, Актропологічний в Амстердамі і ин.) показують, що представники європейської науки поставились з признанням до праці і змагань свого нового українського колеги. Це саме може свідчити і той факт перебування в числі членів, кореспондентів і співробітників Інституту значного числа видатних європейських і американських учених, вже хоч би тих, що згадані в цьому моєму нарисі.

Зазначені вище факти і наша внутрішня свідомість дають Інституту моральну сміливість і мужність продовжувати свою працю далі, так потрібну не лише нам, учасникам її, а й об'єктивно—Україні.

Наслідки її за минулий підготовчо-організаційний період ми самі оцінюємо скромно, однак ми сподіваємося, що в новому трьохлітті вони будуть більшими, коли ми й далі будемо знаходити підтримку тих широких кол громадянства, що усвідомлювали не лише історичну і логічну необхідність такої праці, а й її конкретно досягнуту вартість.

З цією певністю наш Інститут вступає в нову добу свого організованого існування, висловлюючи подяку всім чинникам, що сприяли його виникненню і діяльності.

Я особисто не можу не висловити на цій місці свого морального задоволення з праці Інституту взагалі, його членів, кореспондентів, наукових і технічних співробітників зокрема.

Видання Українського Інституту Громадознавства в Празі.

Publications de L'Institut Ukrainien de Sociologie á Prague.

Вийшли:

1. *І. Івасюк*. Кубань. Економічний нарис. 118 ст. Ц. 0.75 дол.
2. *Суспільство (La Société)* Збірник I—II. Стор. 160—10. Ц. 0.75 дол.
3. *П. Сулятицький*. Нариси з історії революції на Кубані. Т. I. Стр. 196 Ц. 1.00 дол.
4. *М. Ю. Шаповал*. До питання про організацію українських соціологічних студій. Ст. 20. Ц. 0.12 дол.
5. *Суспільство (La Société)*. Збірник III—IV. Стор. 184. Ц. 0.75 дол.
6. *Микола Шаповал*. Проблеми демократії проф. Т. І. Масарика. Ст. 12. Ц. 0.10 дол.
7. *Др. М. Мандрика*. Національні меншости в міжнародньому праві. Ст. 44. Ц. 0.30 дол.
8. *Його-ж.* Соціологія і проблеми суспільного виховання в Спол. Штатах Америки. Стор. 10. Ц. 0.06 дол.
9. Хроніка („Суспільство“), ч. I—II. Ц. 0.06 дол.
10. *М. Ю. Шаповал*. Місто й Село. Ст. 32. Ц. 0.25 дол.
11. *Проф. В. Коваль*. Соціально-економічна природа сільсько-госп. кооперації. Стор. 46. Ц. 0.30 дол.
12. *Др. М. Мандрика*. Фактори суспільної еволюції і суспільні антагонізми (консп. студій на прав. рукопису).
13. *Др. Ем. Халупний*. Система соціології (в нарисі). Стор. 56. Ц. 0.35 дол.
14. *М. Ю. Шаповал*. Українська „соціологія“. Стор. 24. Ц. 0.15 дол.

Готові до друку:

Ю. Делевський. Суспільні антагонізми.
Проф. Руд. Челлен. Держава як форма життя.
Проф. Крейчі. Позитивна етика.
Проф. Т. І. Масарик. Чеське питання.
П. Сулятицький. Нариси з історії революції на Кубані Т. II і III.
Проф. Т. І. Масарик. Наша нинішня криза.
Іван Гус.
„*Рене Вормс*.“ Соціологія.
Проф. А. Дамашке. Земельна реформа.
Проф. Л. фон Візе. Загальна соціологія.
„ „ Історія соціології.
І інші.

Адреса : Praha III. Šeříkova, 4-III. Tchechoslovaquie.

«СУСПІЛЬСТВО»

LA SOCIÉTÉ.

Орган Українського Інституту Громадознавства в Празі.

Зміст книг I—II. Ст. (160—10):

1. Від Редакції. 2. Проф. Др. *Ари. Блага*: Розвиток соціології в Чехословаччині. 3. *М. Шаповал*: До організації українських соціологічних студій. 4. Проф. *Чепін*: Застій родинного побуту. 5. Проф. *Ф. Щербина*: Проблеми світової сільсько-господарської статистики. 6. Проф. Др. *Л. Фон Візе*: Начерк вибудування науки про суспільні відносини. 7. Др. *М. Мандрика*: Національні меншості в міжнародному праві. — Обговорення літератури. — Рецензії та бібліографія. — Замітки. — Хроніка Укр. Інституту Громадознавства.

Зміст книг III—IV. (Ст. 184):

1. Проф. *В. Коваль*: Соц. екон. природа с.-г. кооперації. 2. Проф. *Е. Росс*: Підстави промислового дуалізму. 3. *М. Шаповал*: Місто й Село. 4. Проф. *А. Ельвуд*: Група та суспільство. 5. *В. Петрів*: До проблеми сучас. армії. 6. Проф. *П. Сорокін*: Рос. соціологія в XX в. 7. Проф. *Р. Міхельс*: Соціологія Італії. 8. Др. *М. Мандрика*: Нац. меншості в міжнарод. праві (докінчення). 9. Др. *І. Донской*: Етичний марксизм. Обговорення літератури. Рецензії. Замітки.

УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(школа позаочного навчання)

при Українськiм Інституті Громадознавства в Празі.

Відділи: українознавства, суспільних наук та сучасних суспільних проблем.

Курси: практич. знань, середньої освіти, технічні (агрон., електротехн., будівельн. і т. п.).

За інформаціями звертатись до канцелярії Університету:
Praha III., Šeřikova 4/III.

Друкарня „Вільної Спілки“. Фірма Miloš Nohavec v Poděbradech.